

Öğretmen Adaylarının Etkili Vatandaşlık Yeterliklerinin İncelenmesi¹

Doç. Dr. Eyüp İZCİ

İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi

eyup.izci@inonu.edu.tr, ORCID:0000-0002-6975-0454

Taylan ÇENKİLİÇ

Milli Eğitim Bakanlığı, ANKARA

taylancenkilic@hotmail.com, ORCID: 0009-0001-4042-5754

Özet

Bu araştırmanın amacı öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterliklerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesidir. Araştırma betimsel bir çalışmadır ve bu bağlamda tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu İnönü Üniversitesi, Adıyaman Üniversitesi ve Fırat Üniversitesinin 2018-2019 eğitim öğretim yılında eğitim fakültesi son sınıfına devam eden lisans öğrencileri ile pedagojik formasyon eğitimine devam eden öğrencileri oluşturmaktadır. Bu bağlamda 584 pedagojik formasyon öğrencisi ile 293 eğitim fakültesi son sınıf öğrencisine ulaşılmıştır. Araştırmada nicel verileri toplamak için Sağlam (2011) tarafından geliştirilen “Etkili Vatandaşlık Yeterlikleri Ölçeği” kullanılmıştır. Bu ölçek toplam 23 maddeden oluşan ve iki alt boyut içeren 5’li likert tipi bir ölçektir. İlk 12 maddelik kısmı “Vatandaşlık Değerleri” alt boyutunu, sonraki 11 maddelik kısmı ise “Vatandaşlık Bilgi ve Becerileri” alt boyutu ile ilgili maddeleri içermektedir. Öğretmen adaylarından elde edilen verilerin analiz edilmesi için paket program kullanılmış olup, frekans (f), yüzde (%), t testi ve tek yönlü varyans analizi testleri uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara dayalı olarak yorumlar yapılmıştır. Yapılan analizler neticesinde öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlikleri ölçeğinden aldığı puanların ortalamalarının “Vatandaşlık Bilgi ve Beceri” alt boyutunda cinsiyet değişkenine göre erkekler lehine, mezuniyet durumuna göre ise

¹ Bu çalışma, ikinci yazarın birinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

mezun durumdaki öğrenciler lehine farklılaştığı görülmüştür. Araştırmanın diğer bağımsız değişkenleri ile ilgili anlamlı düzeyde bir farklılık bulunmamıştır.

Anahtar Sözcükler: Etkili Vatandaşlık, Vatandaşlık Yeterlikleri, Vatandaşlık Bilgisi, Pedagojik Formasyon, Öğretmen Adayı

Examining The Effective Citizenship Competencies of Prospective Teachers

Abstract

The aim of this study is to examine the effective citizenship competencies of prospective teachers in terms of various variables. The study is a descriptive study and survey model is used in this context. The study group of the study consists of undergraduate students attending the last year of education faculty and students who continue pedagogical formation education in the 2018-2019 academic year at Inonu University, Adıyaman University and Fırat University. In this context, 584 pedagogical formation students and 293 last year students of education faculties were reached. Effective Citizenship Competence Scale developed by Sağlam (2011) was used to collect quantitative data. This scale is a 5 choices likert type scale consisting of a total of 23 items and includes two sub-dimensions. The first 12 items measure the "Citizenship Values" sub-dimension and the remaining 11 items measure the "Knowledge and Skills of the Citizenship" sub-dimension. Package program was used to analyse the data obtained from prospective teachers. Frequency (f), percentage (%), t test and One-way ANOVA tests were applied. Comments were made based on the findings of the study. As a result of the analyses, it was differentiated in favour of men according to the gender variable in the "Citizenship Knowledge and Skill" sub-dimension of the mean scores obtained from the prospective teachers' effective citizenship competence scale. As a result of the analyses, it was seen that the average scores of the prospective teachers' scores on effective citizenship competence scale differed in favour of graduated students according to their graduation status in the "Citizenship Knowledge and Skills" sub-dimension. There was no significant difference for the other independent variables of the study

Keywords: Effective Citizenship, Citizenship Qualifications, Citizenship Knowledge, Pedagogic Formation, Teacher Candidates

Giriş

Eğitim sistemi, bir ülkenin geleceğinin şekillenmesinde rol oynayan en önemli araçtır. Öğretmen ise, bu eğitim sisteminin en önemli unsurlarının başında gelmektedir. Kaliteli, etkili ve verimli bir eğitim sürecinin gerçekleşmesi için yeterli mesleki donanıma sahip nitelikli öğretmenlerin bu sisteme dahil olması gerekir. Büyük Önder Mustafa Kemal Atatürk'ün "Muallimler, yeni nesil sizin eseriniz olacaktır" ve "Eserin kıymeti, sizin maharetiniz ve fedakarlığınız derecesiyle mütenasip bulunacaktır" sözleriyle de vurguladığı gibi yetiştirilecek nesillerin niteliklerinin, bu nesilleri yetiştirecek olan öğretmenlerin nitelikleri ile yakından ilişkili olduğu ifade edilebilir.

Öğretmenlik, Millî Eğitim Temel Kanunu'nda "Devletin eğitim, öğretim ve bununla ilgili yönetim görevlerini üzerine alan özel bir ihtisas mesleğidir" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu kanunda öğretmenlerin görevleri; "Türk Millî Eğitimi'nin temel ilkelerine ve amaçlarına uygun olarak yerine getirmekle yükümlüdürler" şeklinde belirtilmiştir. Kanunda yer alan "Hangi kademedeyse olursa olsun öğretmen adaylarının yükseköğretimden geçmeleri esastır ve öğretmenlik mesleğine hazırlık; genel kültür, özel alan eğitimi ve pedagojik formasyonla sağlanır." maddesiyle öğretmenlerin yetiştirilme süreçleri belli kriterlere bağlanmıştır. Öğretmenler bu kanun maddeleri ile eğitim sisteminde yer alan en etkili faktörler olarak vurgulanmış ve öğretmenlerin yetiştirilme süreçlerinin kalitesi eğitim sisteminin de kalitesini belirlediği düşüncesinden hareketle belirli bir sistematik dahilinde olması istenmiştir (Aydın, 2007).

Öğretmen yetiştirme konusuyla ilgili tartışmalar Türkiye'nin gündeminde sürekli yer bulmuştur.

Vatandaşlık, politik manasıyla bağımsız bir devletin üyesi olmaktır. Üyesi bulunduğu bu devletin egemenlik gücünü ve hukuk kurallarını kabullenen ve bu kurallara uyma yükümlülüğü bulunan kişi de o devletin vatandaşdır (Ereş, 2015). Genellikle herkes tarafından kabul görecektir teorik bir tanımlamayla ifade edilen vatandaşlık kavramı, ne olduğundan daha çok pratik geçerliliği ve sonuçları ile belirlenebilmektedir (Nalbant, 2014).

Küreselleşen günümüz dünyasında devletlerin, coğrafyalarında söz sahibi olabilmeleri, uluslararası platformlarda etkin bir şekilde varlık gösterebilmeleri ve demokratik devlet yapısını güçlendirerek devam ettirebilmeleri ancak etkili ve sorumluluk sahibi vatandaşlar yetiştirilerek sağlanabilir. Bundan dolayı vatandaşlık, vatandaşlık eğitimi, vatandaşlık yeterlikleri gibi vatandaşlık kavramını temel alan konular alanyazında çok tartışılan konular haline gelmiştir (Çevik Kansu, 2017; Sağlam, 2012; Şahin, Şahin ve Göğebakan-Yıldız, 2016; Genç ve Çelik, 2018).

Millî Eğitim Sistemi, eğitim sistemine dahil olan her bireyi bilimsel bilgiler ışığında vatandaşlık bilgi, beceri ve donanımlarına sahip iyi bir birey, iyi bir vatandaş ve iyi bir dünya insanı olarak yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bakımdan eğitim sisteminin uygulayıcıları olan öğretmenler, öğrencilerin etkili vatandaş olarak yetişebilmeleri için gerekli bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılmasında en önemli faktörlerdir. Eğitim sürecine dahil olan öğrenciler, vatandaş olarak sahip olduğu haklar ile yerine getirmek zorunda olduğu sorumluluklar gibi vatandaşlık bilgilerini, toplumsal konularda fikir üretme, sosyal sorunlara çözüm sunma ve toplumsal olaylara katılma

becerisi gösterme gibi vatandaşlık becerilerinin yanı sıra ulusal bağlılık, saygı ve demokratik toplum düzeninin devamını sağlama gibi vatandaşlık değerlerini kazanırlar.

Eğitim süreci içerisinde etkili vatandaşlık yeterliklerine sahip bireyler yetiştirebilmek için, öğretmenlerin de etkili vatandaşlık yeterliklerine sahip, bu donanımları öğrencilere nasıl aktarabilecekleri konusunda yeterli bilgi ve deneyime sahip olmaları gerekmektedir. Öğretmenlerin etkili vatandaşlık yeterlikleri konusunda sahip oldukları bilgi ve deneyim öğrencilerin kazandıkları vatandaşlık bilgi, beceri ve değerler üzerinde oldukça etkilidir. Bu çalışma ile ileride öğretmenlik mesleğini yapacak olan öğretmen adaylarının bu kazanımlara ne düzeyde sahip olduğu ölçülerek gerek ilgili kurum ve kuruluşlara yapılacak olan hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerle ilgili gerekse bu alanda yapılacak olan akademik çalışmalara ışık tutması açısından faydalı olacağı düşünülmektedir (Üstel, 1999; Lawson, 2001; Sunal ve Hass, 2002; Gündüz ve Gündüz, 2002).

Eğitim sisteminin uygulayıcıları olan öğretmenlerin etkili ve sorumlu vatandaş yetiştirebilmeleri için öncelikle kendilerinin bu donanıma sahip olmaları gerekmektedir. Humphreys'e (2011) göre yüksek öğretim, bireylerde aktif ve etkili vatandaşlığın gelişimi için çok önemli bir role sahiptir. Bu nedenle üniversite öğrencilerinin aktif vatandaşlık düzeylerinin nelerden etkilendiği ve nasıl şekillendiği bir araştırma konusu olarak belirmektedir.

Araştırmanın amacı, öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterliklerinin incelenmesidir. Bu bağlamda eğitim fakültesi son sınıf öğrencileri ile pedagojik formasyon öğrenimi gören öğretmen adaylarından nicel veriler toplanarak konunun detaylı şekilde incelenmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlikleri hangi düzeydedir?
2. Öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlik düzeyleri öğretmen adaylarının;
  - a) Cinsiyetlerine
  - b) Son sınıf ya da mezun durumda olmalarına
  - c) Eğitim fakültesi öğrencisi veya pedagojik formasyon öğrencisi olmalarına göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?

Yöntem

Bu araştırma, betimsel türde bir çalışmadır. Bu bağlamda model olarak tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modeli, çok sayıda elemandan oluşan bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacı ile evrenin tümü ya da ondan alınacak bir grup, örnek ya da örneklem üzerinde yapılan tarama düzenlemeleridir (Karasar, 2005). Yine Karasar (2005)'a göre tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu biçimiyle betimlemeyi amaçlamaktadır. Birey ya da kurumlar kendi koşulları içerisinde ve var olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır, herhangi bir şekilde değiştirme ve etkileme çabası gösterilmez.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, 2018-2019 eğitim öğretim yılında İnönü Üniversitesi, Adıyaman Üniversitesi ve Fırat Üniversitesinin eğitim fakültelerinde son sınıfa devam eden lisans öğrencileri ile yine bu üniversitelerin 2018-2019 eğitim öğretim yılında pedagojik formasyon eğitimi sertifika programlarına devam eden öğrencileri oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, çeşitli bölümlerdeki 584 pedagojik formasyon öğrencisi ile farklı programlarda eğitim gören 293 eğitim fakültesi son sınıf öğrencisine ulaşılarak toplamda 877 kişiden veri elde edilmiştir. Örneklemde yer alan öğretmen adaylarının çeşitli değişkenlere göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Örneklemde Yer Alan Öğretmen Adaylarına İlişkin Bilgiler

		N	%
Eğitim Fakültesi- Pedagojik Formasyon Grubu	Eğitim Fakültesi	293	33,4
	Pedagojik Formasyon Grubu	584	66,6
	<i>Toplam</i>	877	100,0
Cinsiyet	Erkek	227	25,9
	Kadın	650	74,1
	<i>Toplam</i>	877	100,0
Mezuniyet Durumları	Son Sınıf	734	83,7
	Mezun	143	16,3
	<i>Toplam</i>	877	100,0

Tablo 1 incelendiğinde araştırmaya katılan toplam 877 öğretmen adayının %33,4' ünü (293) eğitim fakültesi öğrencilerinin, %66,6' sını (584) ise formasyon grubu öğrencilerinin oluşturduğu görülmektedir. Tablo 1 cinsiyet açısından incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmen adaylarının

%25,9' unu (227) erkeklerin, %74,1' ini (650) ise kadınların oluşturduğu görülmektedir. Mezuniyet durumları bakımından araştırmaya katılan öğretmen adaylarının %83,7' sini (734) son sınıfta okuyan öğrenciler, %16,3' ünü (143) ise mezun olmuş öğrenciler oluşturmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada öğretmen adaylarından verileri elde etmek için Sağlam (2011) tarafından geliştirilen ve iki alt boyuttan oluşan 'Etkili Vatandaşlık Yeterlikleri Ölçeği' kullanılmıştır. Bu ölçek toplam 23 maddeden oluşmakta ve ilk 12 maddesi "vatandaşlık değeri" alt boyutunu, sonraki 11 maddesi ise "vatandaşlık bilgi ve becerileri" alt boyutunu ölçmektedir. Ölçekte olumsuz maddeler bulunmamaktadır. Bu ölçeğin geliştirilmesi birkaç adımdan oluşmaktadır. Öncelikle araştırmacı tarafından literatür incelemesi yapılmış öğretmen adaylarıyla görüşülmüştür. Geçerlik çalışmalarında öncelikli olarak kapsam ve görünüş geçerliği için başvurulacak uzmanlar belirlenmiştir. Ölçek, sosyal bilgiler eğitimi, araştırma yöntemleri, istatistik ve Türk Dili alanı uzmanı akademisyenlere sunularak kapsam ve görünüş geçerliğine sahip olup olmadığı incelenmiştir. Daha sonra ise araştırmacı tarafından yapı geçerliliği ve güvenilirlik çalışmaları yapılmıştır ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda ölçeğin uygulanabilir olduğu sonucuna varılmıştır (Sağlam, 2011). Bu araştırmada etkili vatandaşlık yeterlikleri ölçeğinin öğretmen adaylarına uygulanması sonucunda elde edilen verilerle yapılan analizler neticesinde kullanılan ölçeğin güvenilirlik katsayısı .88 bulunmuştur. Güvenirlik katsayısı .60 ve üstünde olan ölçekler oldukça güvenilir, .80 ve üstünde olan ölçekler ise yüksek düzeyde güvenilir ölçekler olarak kabul edilmektedir (Özdamar, 1999).

Verilerin Toplanması

Veriler 2018-2019 eğitim öğretim yılı bahar döneminde toplanmıştır. Bu ölçeklerin uygulanabilmesi için öncelikle İnönü Üniversitesinden Etik Kurul kararı alınmış, daha sonra bu karar uygulama yapılacak üniversitelerin ilgili birimlerine gönderilerek ilgili üniversitelerde bu uygulamanın yapılabilmesi için izin talep edilmiştir. Gelen izin yazıları doğrultusunda ölçekler bu üniversitelerde öğrenimine devam eden öğretmen adaylarına uygulanmıştır. Bu ölçekler uygulanmadan önce ölçekle ilgili öğretmen adaylarına açıklayıcı bilgiler verilmiştir. Daha sonra öğretmen adaylarının sormak istediği sorulara yanıt verilerek uygulamaya geçilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada ölçek aracılığıyla toplanan veriler istatistiksel analiz programında çözümlenmiştir. Analizler yapılırken anlamlılık düzeyi olarak $p < .05$ olarak alınmıştır. Bu bağlamda parametrik testlerin kullanılıp kullanılmayacağına karar vermek amacıyla bağımlı değişkenlerin basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmiştir (Büyüköztürk, 2010). Yapılan analizler neticesinde parametrik testlerin kullanılmasına karar verilmiştir ve bu amaçla araştırmanın alt problemleri için betimleyici istatistik olan ortalama ve standart sapma ve parametrik istatistiksel analizler olan t testi ile tek yönlü varyans analizi (One-Way ANOVA) testleri kullanılmıştır.

Bu araştırmada öğretmen adaylarının “Etkili Vatandaşlık Yeterlikleri Ölçeği” den ve bu ölçeğin alt boyutlarından aldıkları en düşük puanlar ile en yüksek puanlar, aritmetik ortalamalar ve standart sapma puanları hesaplanmıştır. Bunun için Tekin (1996)’ in “Aralık genişliği= Dizi Genişliği/Yapılacak grup sayısı” formülünden yararlanılmıştır. Ölçeğin her bir maddesi ve alt boyutları için hesaplanan puan aralıkları ve katılım düzeyi Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Öğretmen Adaylarının “Etkili Vatandaşlık Yeterlikleri Ölçeği” nden Aldıkları Puanları Yorumlamak İçin Kullanılan Puan Aralıkları

Madde Bazında		
Puan	Katılma Düzeyi	Aralıklar
1	Hiç katılmıyorum	1.00-1.79
2	Biraz Katılıyorum	1.80-2.59
3	Kararsızım	2.60-3.39
4	Oldukça Katılıyorum	3.40-4.19
5	Tamamen katılıyorum	4.20-5.00

Tablo 2’de puan aralıklarının hesaplanmasında kullanılan yöntem şu şekilde ifade edilebilir. Öğretmen adayları ölçekteki her bir maddeye 5 farklı düzeyde katılabilirler. En düşük düzey olan “Hiç Katılmıyorum” ile en yüksek düzey olan “Tamamen Katılıyorum” arasında ise 4 aralık olduğundan her aralık $4/5=0.80$ değerine karşılık gelmektedir. Dolayısıyla 1.00-1.79 puan aralığı hiç katılmıyorum düzeyine, 1.80-2.59 puan aralığı biraz katılıyorum düzeyine, 2.60-3.39 puan

aralığı kararsızım düzeyine, 3.40-4.19 puan aralığı oldukça katılıyorum düzeyine ve 4.20-5.00 puan aralığı ise tamamen katılıyorum düzeyine denk gelmektedir.

Bulgular

Araştırmanın ilk alt problemi olan “Öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlikleri hangi düzeydedir?” alt problemine ilişkin betimsel istatistikler Tablo 3’ te verilmiştir.

Tablo 3: Öğretmen Adaylarının Etkili Vatandaşlık Yeterlikleri Ölçeğinden Aldıkları Puanlara İlişkin Betimsel İstatistikler

	N	En Düşük Puan	En Yüksek Puan	$\bar{x}$	SS
Vatandaşlık Değeri	877	12,00	60,00	53,16	4,85
Vatandaşlık Bilgi ve Becerileri	877	11,00	55,00	46,42	6,00
Toplam Puan	877	23,00	115,00	99,59	9,73

Tablo 3’ teki veriler incelendiğinde araştırmaya katılan 877 öğretmen adayının etkili vatandaşlık yeterlikleri ölçeğine verdikleri cevaplardan elde edilen toplam puanların ortalaması 99.59 olduğu görülmektedir. Bu ortalamanın Tablo 3’ te verilen puan aralıklarından hangisine tekabül ettiğini bulmak yani öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlikleri ölçeğine hangi düzeyde katıldıklarını belirlemek için, bu ortalama ölçekte yer alan toplam madde sayısına (23) bölündüğünde 4.33 “tamamen katılıyorum” değerine karşılık geldiği görülmektedir.

Alt boyutlar bazında ortalamalar incelendiğinde; vatandaşlık değeri alt boyutu için öğretmen adaylarının bu boyutta yer alan maddelerden aldıkları toplam puanın ortalamasının (53.16), yine bu alt boyutta yer alan toplam madde sayısına (12) bölünmesiyle elde edilen sonuç 4.43’ dür. Vatandaşlık bilgi ve becerileri alt boyutunda ise, bu boyutta alınan toplam puanın ortalamasının (46.42), yine bu alt boyutta yer alan madde sayısına (11) bölünmesiyle elde edilen sonuç 4.22’ dir. Tablo 3 incelendiğinde her iki alt boyutunda “tamamen katılıyorum” düzeyinde olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara göre araştırmaya katılan öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlik düzeylerinin yüksek olduğu yani kendilerini etkili vatandaş olarak değerlendikleri söylenebilir. Acun, Demir ve Göz (2010) tarafından öğretmen adaylarının vatandaşlık yeterlikleri

ile eleştirel düşünme beceri düzeylerini ve bu değişkenler arasındaki korelasyonu saptamak için yapılan araştırmada öğretmen adaylarının yaklaşık %73 oranında iyi vatandaşlık davranışlarını sergiledikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuç, araştırmada elde edilen sonuçlarla paralellik göstermektedir. Alanyazında çeşitli değişkenlerle yapılan araştırmalar incelendiğinde öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının sahip oldukları sosyal girişimcilik düzeylerinin (Çermik ve Şahin, 2015); siyasi ilgilerinin ve cinsiyetlerinin (Kaya, 2013; Aydemir ve Aksoy, 2010; Erdem ve Sarıtaş, 2006; Gömleksiz ve Çetintaş, 2011; Saracaloğlu vd., 2004; Ulusoy, 2007; Aycan ve Çalık, 2003; Yanardağ, 2000); yaşlarının (Saracaloğlu vd., 2004); meslekteki kıdemlerinin ve sivil toplum örgütlerine üyelik durumlarının (Çelikten, 2015); vatandaşlık algıları ve düzeyleri açısından önemli olduğu görülmüştür.

Araştırmanın ikinci alt problemi olan “Öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlik düzeyleri öğretmen adaylarının cinsiyetine göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?” alt probleminin yanıtlanması için yapılan bağımsız gruplar t testinin sonuçları Tablo 4’ te verilmiştir.

Tablo 4: Öğretmen Adaylarının Cinsiyetleri Açısından Bağımsız Gruplar t testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{x}$	SS	t	p
Vatandaşlık Değeri	Erkek	227	52,98	5,24	-,635	,52
	Kadın	650	53,22	4,71		
Vatandaşlık Bilgi ve Becerileri	Erkek	227	47,14	5,63	2,075	,03
	Kadın	650	46,18	6,11		
Toplam Puan	Erkek	227	100,12	9,77	,962	,33
	Kadın	650	99,40	9,71		

Sd=875

Tablo 4’ teki veriler incelendiğinde öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterliklerinin sadece “Vatandaşlık Bilgi ve Becerileri” alt boyutunda anlamlı bir farklılık oluşturduğu görülmektedir. Bu alt boyut için erkek öğretmen adaylarının puan ortalaması 47.14, kadın öğretmen adaylarının puan ortalaması ise 46.18’ dir. Dolayısıyla bu alt boyutta erkek öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlikleri düzeylerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının vatandaşlık bilgi ve becerileri alt boyutuna hangi düzeyde katıldıklarını belirlemek için erkek öğretmen adaylarının bu boyutta yer alan maddelere verdikleri yanıtlardan

aldıkları puanların ortalamalarının ($X=47.14$) bu boyuttaki madde sayısına (11) bölünmesiyle elde edilen sonuç incelendiğinde, 4.28 olduğu yani “tamamen katılıyorum” düzeyine karşılık geldiği, kadın öğretmen adaylarının bu boyutta yer alan maddelere verdikleri yanıtlardan aldıkları puanların ortalamalarının ($X=46,18$) bu boyuttaki madde sayısına (11) bölünmesiyle elde edilen sonuç incelendiğinde, 4.19 olduğu yani “oldukça katılıyorum” düzeyine karşılık geldiği görülmüştür. Dolayısıyla erkek öğretmen adaylarının vatandaşlık bilgi ve becerileri bakımından kendilerini kadın öğretmen adaylarına kıyasla daha yeterli buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Sağlam (2011)’ da yaptığı araştırmasında kadın ve erkek öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlikleri açısından sadece vatandaşlık bilgi ve becerileri alt boyutunda ve erkekler lehine anlamlılığın olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu da bizim araştırmamızda elde ettiğimiz bulgularla paralellik göstermekte ve cinsiyet değişkeni açısından ulaştığımız sonuçları destekler niteliktedir. Erdem ve Sarıtaş (2006) ile Çermik ve Şahin (2015)’ de yaptıkları çalışmalarda benzer sonuçlara ulaşmışlardır. “Vatandaşlık Değeri” alt boyutu ile toplam puanlarda ise öğretmen adaylarının maddelere verdikleri cevaplarda cinsiyetleri bakımından anlamlı bir fark bulunmasa da ölçek maddelerine ne düzeyde katıldıklarını görmek için ölçekten aldıkları puan ortalamalarını madde sayısına böldüğümüzde “Vatandaşlık Değeri” alt boyutu için erkekler $52.98/12=4.41$ yani “tamamen katılıyorum” düzeyinde, kadınlar ise $53.22/12=4.43$ yani “tamamen katılıyorum” düzeyinde oldukları görülmüştür. Ölçeğin tamamından alınan puan ortalamalarında erkekler $100.12/23=4.35$ yani “tamamen katılıyorum” düzeyinde, kadınlar ise $99.40/23=4.32$ yani “tamamen katılıyorum” düzeyinde görüş belirtmişlerdir.

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan “Öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlik düzeyleri öğretmen adaylarının son sınıf ya da mezun durumda olmalarına göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?” alt probleminin yanıtlanması için yapılan bağımsız gruplar t testinin sonuçları Tablo 5’ te verilmiştir.

Tablo 5: Öğretmen Adaylarının Mezuniyet Durumları Açısından Bağımsız Gruplar t testi Sonuçları

	Mezuniyet Durumu	N	$\bar{x}$	SS	t	p
Vatandaşlık Değeri	Son Sınıf	734	53,12	4,89	-,540	,58
	Mezun	143	53,36	4,64		
	Son Sınıf	734	46,21	6,20	-2,710	,00

Vatandaşlık Bilgi ve Becerileri	Mezun	143	47,67	4,69		
Toplam Puan	Son Sınıf	734	99,31	10,01	-1,940	,05
	Mezun	143	101,03	7,98		

Tablo 5’ teki veriler incelendiğinde öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlikleri açısından verdiği cevaplar bakımından sadece “Vatandaşlık Bilgi ve Becerileri” alt boyutunda anlamlı bir farklılığın olduğu görülmektedir. Bu alt boyut için son sınıfta okuyan öğretmen adaylarının puan ortalaması 46.21, mezun durumdaki öğretmen adaylarının puan ortalaması ise 47.67’ dir. Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının vatandaşlık bilgi ve becerileri alt boyutuna hangi düzeyde katıldıklarını belirlemek için son sınıfta okuyan öğretmen adaylarının bu boyutta yer alan maddelere verdikleri yanıtlardan aldıkları puanların ortalamalarının (46.21) bu boyuttaki madde sayısına (11) bölünmesiyle elde edilen sonuç incelendiğinde, 4.20 olduğu yani “tamamen katılıyorum” düzeyine karşılık geldiği, mezun durumdaki öğretmen adaylarının bu boyutta yer alan maddelere verdikleri yanıtlardan aldıkları puanların ortalamalarının (47.67) bu boyuttaki madde sayısına (11) bölünmesiyle elde edilen sonuç incelendiğinde, 4.33 olduğu yani “tamamen katılıyorum” düzeyine karşılık geldiği görülmüştür. Dolayısıyla mezun durumdaki öğretmen adaylarının vatandaşlık bilgi ve becerileri bakımından kendilerini son sınıfta okuyan öğretmen adaylarına kıyasla daha yeterli buldukları sonucuna ulaşılmıştır. “Vatandaşlık Değeri” alt boyutu ile toplam puanlarda ise öğretmen adaylarının maddelere verdikleri cevaplarda mezuniyet durumları bakımından anlamlı bir fark oluşmamış olsa da ölçek maddelerine ne düzeyde katıldıklarını görmek için ölçekten aldıkları puan ortalamalarını (52.12) madde sayısına (12) böldüğümüzde “Vatandaşlık Değeri” alt boyutu için son sınıfta okuyanların 4.42 ortalamaya sahip olduğu yani “Tamamen Katılıyorum” düzeyinde, mezun durumda olanların puan ortalamasının (53.36) madde sayısına (12) bölünmesiyle elde edilen sonucun ise 4.44 olduğu yani “tamamen katılıyorum” düzeyine karşılık geldiği görülmektedir. Ölçeğin tamamından alınan puan ortalamalarında son sınıfta okuyanlar $99.31/23=4.31$ yani “Tamamen Katılıyorum” düzeyinde, mezun durumda olanlar ise $101.03/23=4.39$ yani “tamamen katılıyorum” düzeyinde ölçek maddelerine katılmışlardır.

Her iki alt boyut ve ayrıca ölçeğin tamamı için alınan puan ortalamaları incelendiğinde her durumda da mezun durumdaki öğretmen adaylarının puan ortalamalarının, son sınıfta okuyan

öğretmen adaylarının puan ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Kartal (2013) tarafından yapılan ve öğretmen adaylarının medya okuryazarlık ve aktif vatandaşlık bağlamında toplum yaşamına katılma düzeyleri arasındaki ilişkinin belirlenmesinin amaçlandığı çalışmada, öğretmen adaylarının sosyal, kültürel, mesleki-iş ve dini organizasyonlara katılım düzeyleri öğrenim gördükleri sınıf düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. 1. sınıfta en düşük olan düzey 2., 3. ve 4. sınıflarda artmaktadır. Milli Eğitim sisteminin amaçlarından birisinin de etkili ve sorumlu vatandaşlar yetiştirmek olduğu göz önünde bulundurulduğunda son sınıf öğrencileri henüz öğrenim gördükleri öğretim programlarını tamamlamadıkları için bu programları başarıyla tamamlayarak mezun olan öğretmen adaylarına göre etkili vatandaşlık yeterlik düzeylerinin daha düşük seviyede kalması normaldir. Oluşan bu durumu eğitim programlarının amaçları açısından olması istenilen bir sonuç şeklinde yorumlamak mümkündür.

Araştırmanın dördüncü alt problemi olan “Öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlik düzeyleri öğretmen adaylarının eğitim fakültesi öğrencisi veya pedagojik formasyon öğrencisi olmalarına göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?” alt probleminin yanıtlanması için yapılan bağımsız gruplar t testinin sonuçları Tablo 6’ da verilmiştir.

Tablo 6: Öğretmen Adaylarının Eğitim Fakültesi Öğrencisi veya Pedagojik Formasyon Öğrencisi Olma Durumları Açısından Bağımsız Gruplar t testi Sonuçları

	Fakülte	N	$\bar{X}$	SS	t	p
Vatandaşlık Değeri	Eğitim Fakültesi	293	53,10	5,02	-,247	,80
	Formasyon	584	53,19	4,76		
Vatandaşlık Bilgi ve Beceri	Eğitim Fakültesi	293	46,37	6,19	-,178	,85
	Formasyon	584	46,45	5,92		
Toplam Puan	Eğitim Fakültesi	293	99,48	10,07	-,233	,81
	Formasyon	584	99,64	9,56		

Tablo 6’ daki veriler incelendiğinde öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlikleri ölçeğinden aldıkları puanların ortalamaları bakımından eğitim fakültesi öğrencisi veya pedagojik formasyon öğrencisi olmaları açısından anlamlı bir fark oluşmadığı görülmektedir. Ayrıca “Vatandaşlık Değerleri” ve “Vatandaşlık Bilgi ve Becerileri” alt boyutları bağlamında da öğretmen adaylarının eğitim fakültesi öğrencisi ya da pedagojik formasyon öğrencisi olmaları bakımından anlamlı bir fark görülmemiştir.

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının eğitim fakültesi öğrencisi olma veya pedagojik formasyon öğrencisi olma durumlarına göre vatandaşlık değeri alt boyutuna Tablo 6'ya göre hangi düzeyde katıldıkları incelendiğinde, eğitim fakültesi öğrencisi olan öğretmen adaylarının bu boyuttan aldıkları puan ortalamasının ($X= 53.10$), bu boyutta yer alan madde sayısına (12) bölünmesiyle elde edilen sonuç 4.42' dir. Tablo 6 incelendiğinde bu sonucun "tamamen katılıyorum" düzeyine karşılık geldiği görülmektedir. Pedagojik formasyon öğrencisi olan öğretmen adaylarının bu alt boyuttan aldıkları puan ortalamasının ($X= 53.19$), bu boyuttaki madde sayısına (12) bölünmesiyle elde edilen sonuç 4.43' tür. Tablo 6' ya göre bu sonuç da "tamamen katılıyorum" düzeyindedir. Vatandaşlık bilgi ve becerileri alt boyutuna öğretmen adaylarının hangi düzeyde katıldıkları incelendiğinde, eğitim fakültesi öğrencisi olan öğretmen adaylarının bu boyuttan aldıkları puan ortalamasının ($X= 46.37$), bu boyutta yer alan madde sayısına (11) bölünmesiyle elde edilen sonuç 4.21' dur. Tablo 6' ya göre bu sonuç "tamamen katılıyorum" düzeyine karşılık gelmektedir. Pedagojik formasyon öğrencisi olan öğretmen adaylarının bu alt boyuttan aldıkları puan ortalamasının ($X= 46.45$), bu boyuttaki madde sayısına (11) bölünmesiyle elde edilen sonuç 4.22' tür. Tablo 6' ya göre bu sonuç da "tamamen katılıyorum" düzeyindedir. Öğretmen adaylarının ölçeğin tamamına hangi düzeyde katıldıkları incelendiğinde, eğitim fakültesi öğrencisi olan öğretmen adaylarının ölçeğin tamamından aldıkları puan ortalamasının ($X= 99.48$), bu boyutta yer alan madde sayısına (23) bölünmesiyle elde edilen sonuç 4.32' dir. Tablo 6'ya göre eğitim fakültesi öğrencisi olan öğretmen adayları ölçeğin tamamına "tamamen katılıyorum" düzeyinde katılmışlardır. Pedagojik formasyon öğrencisi olan öğretmen adaylarının bu alt boyuttan aldıkları puan ortalamasının ($X= 99.64$), bu boyuttaki madde sayısına (23) bölünmesiyle elde edilen sonuç ise 4.33' tür. Tablo 6' ya göre pedagojik formasyon öğrencisi olan öğretmen adayları da ölçeğin tamamına "tamamen katılıyorum" düzeyinde katılmışlardır.

Yukarıdaki sonuçlar incelendiğinde her ne kadar gruplar arasında oluşan bu fark anlamlı düzeyde ($p>.05$) olmasa da öğretmen adaylarının ölçeğin her iki alt boyutundan ve ölçeğin tamamından aldıkları puanların ortalamaları incelendiğinde her üç puan türünde de pedagojik formasyon grubu öğrencilerinin puan ortalamalarının eğitim fakültesi öğrencilerinin puan ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmüştür. Karaca ve Kurtuluş (2017)'un yaptıkları araştırmada elde ettikleri puan ortalamaları da, pedagojik formasyon öğrencilerinin milli değerlerin öğretimi konusunda olumlu düşüncelere sahip olduklarını göstermiştir. Kaya (2013) tarafından yapılan araştırmada ise sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık algıları ile politik ilgi ve katılımları arasındaki

ilişkinin incelendiği araştırmasında öğretmen adaylarının vatandaşlık algıları ile okudukları sınıf düzeyleri arasında anlamlı fark olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuçlar

Araştırmanın birinci alt problemi olan “Öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlikleri hangi düzeydedir?” sorusuna ilişkin öğretmen adaylarının “Etkili Vatandaşlık Yeterlikleri Ölçeği” nin “Vatandaşlık Değeri” ve “Vatandaşlık Bilgi ve Becerileri” alt boyutları ile ölçeğin tamamına verdikleri yanıtlardan aldıkları puanların ortalamaları incelendiğinde her üç ortalamanın da paralellik gösterdiği ve “Tamamen Katılıyorum” düzeyinde olduğu görülmüştür. Bu bağlamda eğitim sisteminin amaçlarından biri olan etkili vatandaş yetiştirmek anlamında istenilen düzeye yakın sonuçlar elde edildiği görülmüştür.

Araştırmanın ikinci alt problemi olan “Öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlik düzeyleri öğretmen adaylarının cinsiyetine göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?” sorusuna ilişkin olarak öğretmen adaylarının “Etkili Vatandaşlık Yeterlikleri Ölçeği” nin tamamından ve alt boyutların her birinden aldığı puanlara bakıldığında etkili vatandaşlık yeterliklerine ilişkin görüşleri vatandaşlık değerleri alt boyutu ve ölçeğin tamamında anlamlı bir şekilde ($p>.05$) farklılık göstermemiştir. Vatandaşlık bilgi ve becerileri alt boyutundaki görüşleri ise anlamlı şekilde ($p<.05$) erkekler lehine farklılaşmaktadır. Dolayısıyla erkek öğretmen adaylarının vatandaşlık bilgi ve becerilerinin kadın öğretmen adaylarına göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Araştırmanın üçüncü alt problemi olan “Öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlik düzeyleri öğretmen adaylarının son sınıf ya da mezun durumda olmalarına göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?” sorusuna ilişkin öğretmen adaylarının “Etkili Vatandaşlık Yeterlikleri Ölçeği” nin tamamından ve her bir alt boyuttan aldıkları puanlar incelendiğinde etkili vatandaşlık yeterliklerine ilişkin görüşleri vatandaşlık değerleri alt boyutu ve ölçeğin tamamında anlamlı bir şekilde ($p>.05$) farklılaşmamaktadır. Vatandaşlık bilgi ve becerileri alt boyutundaki görüşleri ise anlamlı şekilde ($p<.05$) mezun durumdaki öğretmen adayları lehine farklılık göstermektedir. Bu durumdan hareketle mezun durumdaki öğretmen adaylarının vatandaşlık bilgi ve becerilerinin son sınıfta okuyan öğretmen adaylarına göre istenilen düzeye daha yakın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmanın dördüncü alt problemi olan “Öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlik düzeyleri öğretmen adaylarının eğitim fakültesi öğrencisi veya pedagojik formasyon öğrencisi

olmalarına göre anlamlı şekilde farklılaşmakta mıdır?” sorusuna ilişkin öğretmen adaylarının “Etkili Vatandaşlık Yeterlikleri Ölçeği” nin tamamından ve her bir alt boyuttan aldıkları puanlar incelendiğinde etkili vatandaşlık yeterliklerine ilişkin görüşleri vatandaşlık değerleri ve vatandaşlık bilgi ve becerileri alt boyutları ile ölçeğin tamamında anlamlı bir farklılık oluşturmamıştır. Ancak pedagojik formasyon grubundaki öğretmen adaylarının her iki alt boyuttan ve ölçeğin tamamından aldıkları puanların ortalamalarının eğitim fakültesinde okuyan öğretmen adaylarının puan ortalamalarından daha yüksek olduğu görülmüştür.

Araştırmanın sonuçları doğrultusunda geliştirilen öneriler aşağıda sıralanmıştır.

1. Öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlik düzeylerinin daha da yükseltilmesi için eğitim fakültelerinde teorik konuların yanında, toplumsal ve siyasal bir konuyu canlandırma ve vatandaşlıkla ilgili olan toplumsal kurum, kimlik ve haklar konularının araştırılması gibi etkinliklere yer verilebilir.
2. Konu ile ilgili farklı değişkenler kullanılarak (farklı branş, medya okur yazarlığı, eleştirel düşünme becerileri, girişimcilik becerileri vb.) daha kapsamlı çalışmalar yapılabilir.
3. Öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık temasına yönelik gerçekleştirilen kongre, sempozyum ve workshoplara katılımı sağlanabilir.
4. Öğretmen adaylarının topluma hizmet uygulamaları dersinde etkili vatandaşlık uygulamaları olarak huzur evleri ve çocuk esirgeme kurumları gibi toplumsal kurumlara ziyaretleri teşvik edilebilir.

Kaynakça

Acun, İ., Demir, M., ve Göz, N. L. (2010). Öğretmen adaylarının vatandaşlık yeterlilikleri ile eleştirel düşünme becerileri arasındaki ilişki. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 107-123.

Aycan, N., ve Çalık, D. (2003). İlköğretim okullarında demokrasi eğitimi: Manisa ili örneği. *C.B.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 19–29.

Aydemir, H., ve Aksoy, N. D. (2010). Eğitim fakültesi öğrencilerinin demokratik tutumlarının bazı değişkenlerle ilişkisi: Malatya örneği. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 265-279.

Aydın, R. (2007). *Türkiye’de eğitimle ilgili yapılan bilimsel toplantılarda ve millî eğitim şûralarında ele alınan öğretmen sorunları ile millî eğitim bakanlığının politika ve uygulamalarının değerlendirilmesi (1980– 2004)*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi.

Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem A Yayınevi.

Çelikten, L. (2015). *Sınıf öğretmenlerinin küresel vatandaşlık düzeyleri ile öğrencilere aktarmak istedikleri değerlere ilişkin görüşleri arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde.

Çermik, F., ve Şahin, İ. F. (2015). Sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının sosyal girişimcilik özelliklerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Current Research in Education*, 1(2), 76-88.

Çevik Kansu, C. (2017). Öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlik düzeylerinin ve demokrasi anlayışlarına ilişkin algılarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 25-36.

Erdem, A. R., ve Sarıtaş, E. (2006). Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin öğretim elemanlarının davranışlarının demokratikliğine ilişkin algıları (PAÜ Örneği). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16.

Ereş, F. (2015). Türkiye’de göçmen eğitimi sorunsalı ve göçmen eğitiminde farklılığın yönetimi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 17-30.

Genç, K. ve Çelik, H. (2018). Türkiye’deki vatandaşlık eğitiminin branş öğretmenlerinin bakış açılarıyla değerlendirilmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 8(1), 126-138.

Gömlüksiz, M. N., ve Çetintaş, S. (2011). Öğretmen adaylarının demokratik tutumları (Fırat, Dicle, 7 Aralık, Cumhuriyet ve Erzincan Üniversiteleri Örneği). *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 1-14.

Gündüz, M. ve Gündüz, F. (2002). *Yurttaşlık bilinci*. Anı Yayıncılık.

Humphreys, M., J. (2011). A new generation of leaders for Eastern Europe: values and attitudes for active citizenship. *Christian Higher Education*, 10(3), 215-236.

Karaca, A., ve Kurtuluş, M. A. (2017). Pedagojik formasyon öğrencilerinin milli değerlere ilişkin düşüncelerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar*, 1, 1-10.

Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel.

Kartal, O. Y. (2013). *Öğretmen adaylarının medya okuryazarlık düzeyleri ile aktif vatandaşlık bağlamında toplum yaşamına katılma düzeyleri arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

Kaya, B. (2013). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık alguları ile politik ilgi ve katılımları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Lawson, H. (2001). Active citizenship in schools and the community. *The Curriculum Journal*, 12(2), 163-178.

Nalbant, F. (2014, 15-17 Mayıs). *Türkiye’de vatandaşlık anlayışının gelişimi*. III. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresinde sunuldu. Sakarya Üniversitesi: Sakarya.

Özdamar, K. (1999). *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi* (2. Baskı). Kaan Kitabevi.

Sağlam, H. İ. (2011). Öğretmen adaylarının etkili vatandaşlık yeterlik düzeyleri. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 19(1), 39-50.

Sağlam, H. İ. (2012). İlköğretim Öğretmenlerinin Etkili Vatandaşlık Yeterlik Algularının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 71-85.

Saracaloğlu, A. S., Evin, İ., ve Varol, S. R. (2004). İzmir ilinde çeşitli kurumlarda görev yapan öğretmenlerle öğretmen adaylarının demokratik tutumları üzerine bir araştırma. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(2), 335-364.

Sunal, C. S. and Hass, M. E. (2002). *Social studies for the elementary and middle grades a constructivist approach*. Boston: Allyn and Bacon.

Şahin, M., Şahin, S., ve Göğebakan-Yıldız, D. (2016). Sosyal bilgiler eğitimi programı ve dünya vatandaşlığı: Öğretmen adaylarının perspektifinden. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (H.U. Journal Education)*, 31(2), 369-390.

Tekin, H. (1996). *Eğitimde ölçme ve değerlendirme*. Yargı Yayınları.

Öğretmen Adaylarının Etkili Vatandaşlık Yeterliklerinin İncelenmesi

Ulusoy, K. (2007). *Lise tarih programında yer alan geleneksel ve demokratik değerlere yönelik öğrenci tutumlarının ve görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Üstel, F. (1999). *Yurttaşlık ve demokrasi*. Ankara: *Dost Kitabevi Yayınları*.

Yanardağ, A. (2000). *Üniversite gençliğinin demokratik tutum ve davranışları üzerine bir araştırma* (Selçuk Üniversitesi Örneği). (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.